

Nem érzékeltem a határvonalakat, mert mindig is szabadnak éreztem magam...

Szyksznian Wanda grafikusművésszel beszélgettünk

Szyksznian Wanda grafikusművész tervezte az Illés zenekar lemezborítóit és plakátjait, amivel jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a magyar vizuális kultúra a szocializmus éveiben felzárkózzon a nyugati irányzatokhoz. Nevéhez kötődik Szörényi Levente 1973-ban betiltott borítójának, az Utazásnak eredeti terve is, s neki sikerült először a nemzeti tricolórt plakátra vinnie. Számos film (pl. a Dögkeselyű, a Hugó, a víziló) plakátját is ő tervezte, ahogy az István, a király ősbemutatóját is. Ezek az alkotások persze életművének csak részei, hiszen festményei is erős képzőművészeti tettek, miként a Hol volt...? című, a Duna Televíziónak készített művészi erejű, meséket feldolgozó rajzfilmsorozata is az. A Szombathelyi Képtárban életmű kiállítása nyílt. Ennek kapcsán beszélgettünk vele.

– Számos Illés-plakátot és borítót terveztl, de az együttes logójáról lemaradtál, azt már korábban, Levente édesapja készítette el. Azonban ha jól tudom, a nevedhez is fűződnek híres cégemlékek.

– Számos logót terveztem. A képzőművészetin végeztem reklámgrafika szakon, s ez is szakmám része volt. Több mint harmincöt éve terveztem a Tájak-Korok-Múzeumok kulturális mozgalom logóját, és ez a mai napig hivatalos embléma. Az ilyen felkérések meghívásos pályázati alapon működtek, több művészt kértek fel, és sokszor én nyertem a teljes arculatok megtervezését. A Polytoys logója is az én munkám, kezdetben például ők gyártották a bűvös kockát is. Négy éven át dolgoztam a Polytoysnak, a játékaik csomagolását, a prospektusait, plakátjaikat, a vásári standjukat terveztem a BNV-re...

Egyébként még másodéves voltam, amikor az Illés grafikusja lettem.

– Arról tudtál, hogy nyugaton a teljes arculat tervezését százszor jobban megbecsülik, mint nálunk?

– Persze, de ez végül is arány kérdése... Számtalanszor mehettem Nyugat-Európába, mert nem voltam magyar állampolgár. Nagybátyám 56-os diszszidens volt, sokszor voltam kinn nála, láttam, hogy milyen volt a művelt Nyugat-Európa. Itthon 1945 után szerencsére a grafikával foglalkozóknak nem kellett állami cégekbe integrálódniuk, ahogy például az építészeknek. A grafikusok, képzőművészek saját műteremmel rendelkező szabadúszók lehettek. Persze zsűri-kötelezettség volt, és szükség volt diplomára is, azaz el kellett végezni a Képzőművészeti Főis-

kolát. Nyugaton alapvetően nagy teamekben, multi-cégeknek dolgoznak a reklámgrafikusok. Igaz, hogy hozzánk képest lényegesen jobban kerestek a kinti művészek, de abból a „kevésből”, amit mi kaptunk, én házat építettem, lakást vettem, az elsők között volt autóm. És tegyem hozzá: nagyon jól kerestem. Aztán a pályánk csúcán, a rendszerváltás idején, erőnk teljében megszűntek a megrendeléseink.

Megszűnt a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat, és lassan a hanglemezformátum is. Átalakult a Mokép, ahonnan a filmplakátra való felkéréseimet kaptam, és még több tucatnyi cég tűnt el, ahonnan szintén jöttek a megrendelések. Diplomás, profi művészként egyik pillanatról a másikra kiszorultunk a piacról, ugyanakkor megjelentek a számítógépes grafikákat jól kezelő, nem éppen kvalitásos amatőrök. Ez komoly dráma volt. A folyamat már korábban kezdődött, akkor, amikor 1982-ben megszűnt a zsűri-kötelezettség. Ez olyan volt, mintha az autóvezetéshez eltörölnék a jogosítvány követelményét.

– Készítettél néhány érzéki Illés-plakátot is, mint amilyen a Rock and roll Rézi. Erről jut eszembe: plakát vonatkozásában nem volt olyan szigorú a cenzúra?

– Zsűri-kötelezettség mindenhez kellett, különben nem mehettek a plakátok a nyomdába. Kellett rá a stempli, ami azt jelentette: kivitelezhető, majd később pedig azt, hogy sokszorosítható. Tilos volt a trikolór használata, de tilos volt lőfegyvert ábrázolni is.

1978-ban behívtak egy pályázatra a KISZ Központi Bizottsága székházába. Akkor voltam ott életemben először, és úgy döntöttem: nem leszek jókislány, és megcsináltam a havannai Világifjúsági Találkozóra a magam ötletét, amin a plakátra került a nemzeti színű szalag. Tudtam, hogy ezt nem fogadhatja el a Képzőművészeti Lektorátus zsűrije, de aztán mégis átment. Sőt, akkora sikere lett, hogy némileg átdolgozva ez lett az 1982-es Forradalmi Ifjúsági Napok plakátja is. Egyébként nekem pénzről soha nem kellett beszélnem, hiszen mindennek kötött ára volt, csak mennem kellett az OTP-be a fizetésemért...

– Jelentett-e hátrányt a pályáján, hogy a „balhész” Illéssel dolgoztál?

– Bizonyára te is tudod, hogy az életben soha nem derül ki, hogy ki volt az ún. fantomellenséged. Ha sikeres vagy, a siker árnyéka az ellenségeskedés. Még a Magyar Televízió kulturális osztályára is

kaptam névtelen leveleket. Egy szerkesztő egyszer átadott egy ilyet, amelyben valaki azt kifogásolta, hogy miért készített velem az MTV portréfilmet.

– Voltál Nők Lapja címlap is... A csinos arc hátrányt is jelenthetett a férfiak által uralt piacon?

– Ó, persze! Mondták, hogy azért kapom a jobbnál jobb megrendeléseket, mert jó csaj vagyok. De azok nem tudták, hogy nekem az üzleti partnereim között – például a Moképnél – szintén nő volt a megrendelőm.

– Sokakat foglalkoztatott, hogy ki az a bizonyos Léna az Omega 1978-as lemezéről. Pár éve tudjuk, hogy a Csillagok útján szövegeit Bródy írta... De te voltál múzsa? Végül is ott voltál a rock and roll sűrűjében...

– Voltam múzsa, de nem fogom elmondani, köt a diszkréció. Voltam vagy nem voltam, nem mennék bele, mondjuk azt inkább, hogy inspiráltam dalokat.

– Vissza lehetett utasítani a politikai jellegű felkéréseket? Mondjuk az ember ellavírozott nőnappal, gyereknappal...

– A politikai plakát készítése függetlenül a rendszertől, nagy megtiszteltetés volt, hiszen kreatívot simán ki lehetett találni mondjuk május 1-re, és az egész országban látható volt. Szerencsére nekem nem volt november 7-i plakátom, de május elsején igen. A kulturális plakátnak négyezer forint volt a maximális ára, míg a politikainak ötezer.

– Van-e a magyar pop-kulturális plakátművészetnek hazai jellege, ahogy a lengyel plakátoknak például van lengyel karakterük...

– Édesapám lengyel, nekem ez a véremben van. Tinédzser koromtól már alapvetően csak a plakátok érdekeltek. Évente háromszor-négyszer voltam Lengyelországban. Az volt az első, hogy a plakátfalakat kerestem, de érdekes módon soha nem készítettem lengyel hatású grafikákat. Mindig a saját rajztudásomra építettem. Akadtak viszont kollégák, akikről előbb-utóbb kiderült, hogy bizony egy az egyben lemásoltak lengyel plakátokat. Ma, az internet korában ilyet már nem lehet megtenni, de 1989 előtt azért előfordult. És hogy volt-e jellegzetes magyar stílus? Azt hiszem, nem volt. Akik nem a lengyel irányt másolták, azok jórészt az Andy Warhol-féle pop-art-ba feledkeztek bele.

– Te mindig érezted a trendfordulókat? Például azt, hogy 1972-ben már nem lehetett olyan betűvel dolgozni, mint 1968-ban?

– Nem éreztem, de nem is érdekeltek az irányzatok. A korszellem pedig egyébként is önmagától jön, az valahogy benne van a levegőben. Amikor valamit megcsináltam, abban a pillanatban már rá is untam, és onnan mindig valami máshoz volt kedvem.

– A *Kenguru* című filmhez készült album coverében már benne van az 1975-ös év *middle of road*-féle szelleme...

– Ez a popból jön, illetve akkor volt a grafikának egyfajta rajzfilmes hatása, ami meghatározta a kor szellemiségét. Ez vegyült a gyerekkorom Macskássy-féle diafilmjeinek világával, és az ötvenes évek kifestő könyveinek hangulatával.

– *Macskássyról jutott eszembe: a nevéhez klasszikus rajzfilmek is kötődnek. Neked is volt a Dunán egy rajzfilmsorozatod, de úgymond nem csábított el ez az irány...*

– Macskássy Kati rendezésében a Duna tévének hat évig csináltam a *Hol volt...?* című animációs filmsorozatot, amely a magyar irodalom klasszikusainak meséiből állt össze. Animátor mozgatta be a rajzokat, én ebben nem voltam jó, mert az én rajzaim ki vannak számítva, és statikusan képzeltem el őket, nem fázisokban.

– *Ahogy a zenében egy-egy hangszer vagy technológia forradalmasította a popot, úgy igaz volt ez a honi technikai eszközökre is?*

– 1989-ben öt hetet töltöttem az Egyesült Államokban. A kinti barátnóm férje kiadványszerkesztő grafikus volt. Nem értettem, hogy mi a csoda magában a számítógépben és idegenkedtem is tőle, aztán fél év múlva a Derkovits Alkotó Közösség néhány tagját – köztük engem is – elhívtak, mert az Apple tartott egy bemutatót. Amikor hazaértem, azt mondtam, hogy kidobom a ceruzáimat, kidobok mindent... De viaskodott bennem még valami: amit én tudok, azt úgysem tudja egy gép, megmaradok az ecset és a ceruza világánál... Tíz év telt el, és már a hordozók is megváltoztak, lassan le se tudtam adni egy munkát a megrendelőnek. Nem tehettem mást, meg kellett tanulnom a komputertechnikát.

– *Adtak instrukciókat a megrendelők, vagy teljesen szabad kezet kaptál?*

– Mindig rám volt bízva, illetve egyszer a Rock and Roll Rézi Illés-plakátja kapcsán Bródy először azt kérte, hogy egy jó csaj legyen a plakáton, majd azt mondta, nagyon szép, de legyen nagyobb a melle... Mert én egy Twiggy-féle vékony alakot képzeltem el. Majd azt mondta, hogy szép, szép, de a combja is legyen vastagabb. És a melle jó lesz így? – kérdeztem. Annál is nagyobb legyen – kérlelt Tini.

– *Te tervezted az eredeti, betiltott Utazás-borítót. Ott látható egy női szempár. Ki ő?*

– A Husith János fotós ismerőse volt ez a lány, én nem ismertem. Jancsitol megkaptam a fotókat, plusz kaptam egy női szempárt, amiből egy lepkét kellett csinálnom és összeraktam a kompozíciót.

– *És ezután értek téged retorziók?*

– Itt lett vége az együttműködésnek a Magyar Hanglemezgyártó Vállalattal. De ennyi elég is volt nekem ebből. Hét-nyolc évig állandóan csináltam

már és lefulladtam. A sors nagyon jól tudta, hogy mikor avatkozzon be az életembe.

– *Ugyanebben az időben volt Halász Jutka első lemezének borítója körüli vita is...*

– 1972 vége körül lehetett... Az egy édes sztori volt. Azt találtam ki, hogy Juci arcára festem temperával azokat a figurákat, akikről énekel. A nyulat, Maryt, Micimackót... Aztán a hanglemezgyárban azt mondták: nem lehet, mert a gyerekek úgy menének iskolába, hogy ki lennének festve, azaz rossz példát mutatnánk ezzel. Ennek nem volt politikai vetülete.

– *A Hugó, a vízilóhoz több plakát is forgalomba került. Eléggé eltér a két kép egymástól...*

– Csak az egyiket készítettem én. Két filmes megrendelő volt, az országos Mozgóképforgalmazási Vállalat, a Mokép és a Fővárosi Moziüzemeltetési Vállalat, a FÖMO. Herpai Zoltán készítette a másik változatot, ő a FÖMO megrendelésére dolgozott.

– *Több Piedone-plakátot is tervezteél. Ugyanúgy szeretted ezeket is, mint a művészibb alkotásaidat?*

– Elvittem ezeket is a szombathelyi életmű-kiállításomra, és felraktam öt méter magasra, hogy azért annyira ne legyenek szem előtt.

– *1983-ban mutatták be a magyar mozik a Jézus Krisztus szupersztárt. A Városligetben ekkor ment először az István, a király is. Mindkettő plakátját te készítetted. Érezteél valami változást már 1983 körül?*

– A gondolataim érzelmileg és világnézeti vonatkozásokban annyira összeforrtak az Illés együttesel, hogy alapvetően az ő nézőpontjukból ismertem a popműfajt. Szóval éreztem, hogy itt valami nagy-szerű dolog született, libabőrösök voltunk mindannyian. Én azonban nem éreztem a határvonalakat, mert mindig is szabadnak éreztem magam. Utólag estek le a tantuszok, hogy követtek az utcán, és nem azért mert csinos voltam, hanem mert tudni akarták, hogy merre megyek. Téglák voltak az Illésre állítva. Volt, akit én buktattam le, de akkor mindig jött egy új. Tudtam erről, de nem fogtam fel igazán a súlyát. Mindig törekedtünk a kétértelműségekre, virágének volt az életünk, így tudnám összefoglalni.

– *A plakát és a lemezborító alkalmas arra, hogy rejtett üzeneteket helyezzen el az alkotó. Nálad voltak ilyenek?*

– Van egy Illés-plakátom, amelyen Bródy vállán békegalamb ül. Mivel őt sokat vegzálta a rendőrség, gondolom, nem kell magyaráznom, hogy miért ül éppen az ő vállán a galamb. Viszont voltak, akik a Bűvös kocka kis oroszlános plakátjába belemagarázták azt, hogy a kölyökoroszlán én vagyok, mert szerintük hasonlít rám. Ez azért finoman szólva is túlzás volt.

Poós Zoltán

Képek: Szyksznian Wanda archív